BAĞIMSIZ DENETİM VE DENETİMİN EKONOMİK ETKİLERİ*

Turgay SAKİN[1]

Atıf/©: Sakin, T. (2018). Bağımsız denetim ve denetimin ekonomik etkileri, *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 11*(3), 2455-2466 doi: 10.17218/hititsosbil.484716

Özet: Bağımsız denetim işletmelerin finansal bilgilerinin doğruluğuna ve güvenilirliğine katkı sağlayan mikro bir işlem olsa da sonuçları itibariyle makroekonomik etki yaratma kapasitesi bulunmaktadır. İşletmeler denetimi yapılması zorunlu bir görev olarak kabul edebilmektedir. Ancak yapılan çalışmalarda kaliteli denetim yaptıran firmaların bundan kazançlı çıktıklarına yönelik sonuçlara ulaşılmaktadır. Ayrıca denetim fonksiyonunun güçlü ve kaliteli olduğu düşünülen ekonomilerin de denetim sürecinden yarar sağladıkları iddia edilebilir. Bu çalışmada öncelikle bağımsız denetim fonksiyonu tarihi gelişimi temelinde açıklanmıştır. Bağımsız denetime olan talebin ekonomik kökenleri tartışılmış ve bağımsız denetim fonksiyonunu açıklayan teoriler incelenmiştir. Bağımsız denetimin ekonomik etkileri finansal piyasaların etkinliği, sermaye ve kredi maliyetlerinin azaltılması ve suiistimalleri azaltma boyutları ile tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Bağımsız Denetim, Ekonomik Etkiler, Denetim Talebi*

Independent Audit and Economic Effects of Auditing

Citation/©: Sakin, T., (2018). Independent audit and economic effects of auditing. *Hitit University Journal of Social Sciences Institute, 11*(3), 2455-2466. doi: 10.17218/hititsosbil.484716

Abstract: Even though independent auditing is a process that contribute to accuracy and reliability of companies' financial information, in respect to its results auditing has a power to create macro-economic effects. Companies may consider auditing as an obligatory process. However, some research suggest that the firms having quality audits benefits from these audits. Besides, it can be argued that economies with robust and quality audits also benefits from the auditing process. In this paper, initially independent auditing is described on the grounds of its historical development. Economic origins of the demand for independent auditing is debated and the theories explaining the independent auditing function are examined. Economic consequences of auditing are debated on the basis of effectiveness of financial markets, cost of capital and frauds.

Keywords: *Independent Auditing, Economic Effects, Demand For Auditing*

1. GİRİŞ

Dünyamız giderek artan bir hızda bilgi ekonomisi kavramı ile bütünleşmektedir. Geçmiş yüzyılın sanayi üretimi, bilgi çağının getirdiği kavramlara ve isteklere göre şekil değiştirmekte ve değişime direnen, zamanında tepki vermeyen, değişimi başaramayan şirketler yok olmaktadır. Bu değişimin hızını ve büyüklüğünü anlamak için elimizdeki cep telefonlarına bakmak bile yeterlidir. Cep telefonlarının hayatımızda olmasına en büyük katkısı olan iki marka Erikson ve Nokia artık yok gibidir. Yüz yıldır araba üreten Ford şirketinin değeri elektrikli araba üreten ve yıllarca zarar eden Tesla şirketinin değerinin altındadır. Bütün bunlar günümüzde ekonomideki değişimin boyutunu anlamak için yeterlidir. Bütün bu değişimin kökeninde bilgi olduğuna göre

Makale Geliş Tarihi: 18.11.2018
Makale Kabul Tarihi: 29.11.2018

* 215454 tez numaralı, Türk Muhasebe Hukukunda Bağımsız Denetim İle İlgili Standartların Yeterliliğinin ve Uygulanma Düzeyinin Türk Ekonomisine Etkilerinin Araştırılması adlı doktora tezinden türetilmiştir.

[1] Dr.Öğr.Üyesi, İstanbul Üniversitesi, İşletme Fakültesi/ tsakin@istanbul.edu.tr, http://orcid.org/0000-0000-0000-0000

işletmelerdeki en önemli bilgi sağlayıcısı olan muhasebe sisteminin önemini ve değerini de kabul etmemiz gerekir. Ancak burada muhasebenin verileri kaydetme fonksiyonundan ziyade raporlama ve sunum fonksiyonlarının öne çıktığı unutulmamalıdır.

Muhasebenin öne çıkan fonksiyonu olan finansal raporlama esas olarak dış kullanıcıların bilgi ihtiyaçlarını karşılama görevini üstlenmektedir. Ancak bu süreç kendi içinde bir çıkar çatışması olasılığını ve dolayısıyla da bir güvensizliği ortaya çıkarmaktadır. Dış kullanıcılara bilgi sunmak zorunda olan yöneticiler bu bilgiler dış kullanıcıların hoşuna gitmeyecekse bunu değiştirme olanağına ve fırsatına sahiptirler. Bu olanağın ve fırsatın çokça kullanıldığı geçmiş yıllarda yaşadığımız muhasebe skandalları ile belgelenmiştir. Bu sorun sadece günümüzün sorunu değildir ve geçmişte bu konuda yaşanan problemler ve ihtiyaçlar bağımsız denetim fonksiyonunun doğmasına neden olmuştur.

2. BAĞIMSIZ DENETİM

Özetle bir işletmenin finansal tablolarına ilişkin konusunda uzman ve bağımsız muhasebecilerin tabloların finansal raporlama standartlarına uygun olup olmadığına yönelik bir görüş vermesi işlemi olan bağımsız denetim sadece ilgili işletmeyi ilgilendiren bir olay değildir. Bağımsız denetim, çoğunlukla işletmeleri, yatırımcıları ve kreditörleri ilgilendiren, doğası gereği mikro bir işlem olsa da sonuçları itibariyle makroekonomik etkileri olan bir işlemdir. İki binli yılların başında ülkemizde yaşanan bankacılık skandalları veya ABD'de yaşanan Enron skandalı denetimin makro etkisine tipik bir örnektir.

2.1. Bağımsız Denetim Fonksiyonu

Denetim temelde üç grubu ilgilendiren bir süreçtir. Birinci grupta denetlenen işletmeler, bir başka deyişle işletmelerin finansal durumu ve performansı hakkındaki bilgileri işletme ile ilgili taraflara sunma yükümlülüğü taşıyan yöneticiler vardır. Modern ekonomik sistemlerde, başka deyişle gelişmiş ülkelerin ekonomilerinde, işletmelerin yönetim ve sahiplik fonksiyonları birbirinden ayrılmıştır. Ülkemizde de bu ayrımın varlığı gözlenmesine rağmen gelişmiş ülke örnekleri ile karşılaştırıldığında yönetim ve sahiplik fonksiyonlarının kesin çizgilerle ayrılmadığı iddia edilebilir. İkinci grupta işletme ile çeşitli nedenlerle ilgilenen çıkar grupları vardır. Bu grupların ortak paydaları işletmeden, birbirinden farklı olsa da, bir beklentilerinin olmasıdır. Üçüncü grupta ise yöneticilerin çıkar gruplarına sunduğu iddialarının güvenilirliği konusunda işletme ilgilerine güvence sunan denetçiler bulunmaktadır.

Her üç grubun denetimden anladığı ve beklentisi farklılık gösterebilmektedir. Bu nedenle denetim olgusunun ne olduğunun anlaşılması denetim raporlarının değerini daha anlamlı hale getirecektir. Bir denetim anlaşmasında müşteri işletme ile denetçi arasındaki ilişki açıktır. Bu ilişkinin içeriği genellikle bir sözleşme (denetim anlaşması mektubu) ile belirlenmiştir. Müşteri işletmenin denetçiden beklediği finansal tabloların finansal raporlama standartlarına uygunluğu hakkında bir görüş bildirmesidir. Ancak bu süreçteki denetçilerin amaçları ve sorumluluklarına ilişkin tarafların beklentileri farklılık gösterebilmektedir. Denetim fonksiyonunun modern ekonomik yaşamdaki rolünü daha iyi anlayabilmek için denetimin tarihçesine kısaca bakmak yararlı olacaktır.

2.2. Bağımsız Denetimin Tarihi

Her ne kadar denetimin tarihçesinin insanlık tarihi kadar eski olduğunu iddia etmek mümkün değilse de, denetimin hesap ve kayıt faaliyetleri ile birlikte ortaya çıktığını gösteren kanıtlar mevcuttur (Taylor ve Glezen, 1994, s.16). Tarihçiler kayıt tutma faaliyetlerinin M.Ö. 4.000'lerde yakın doğu uygarlıklarının devlet ve ticaret kurumlarını oluşturmasıyla başladığına

inanmaktadır. (Sullivan, ve diğerleri., 1984, ss.9-10). Antik Mısır ve Babil'de bir tür denetim faaliyetinden bahsetmek mümkündür; iki veya daha fazla memur birbirinden bağımsız kayıtlar tutmakta daha sonra da bunları karşılaştırarak kontrol etmektedirler. (Taylor ve Glezen, 1994, s.16) . Devlet kurumu, tahsilât, ödeme ve vergi konuları nedeniyle muhasebe ile ilgilenmiştir. Çin'deki Zhao hanedanının (M.Ö. 256- M.S. 1122) devlet muhasebe sistemi detaylı bir bütçe sistemi ile tüm devlet kurumlarının denetimini içermektedir. Roma Cumhuriyeti'nde kamu finansmanı senatonun kontrolü altındaydı ve kamu hesapları hazinedarın gözetimi altında denetçiler tarafından incelenirdi. Romalılar, vergi ve harcamalara onay veren görevlilerle, ödemeler ve tahsilâtlarla sorumlu görevliler arasında görevlerin ayrımı ilkesini uygulamışlardır (Sullivan, ve diğerleri., 1984, s.10).

Modern anlamda muhasebe ile ilgili en eski yazılı kayıtlar ve denetimle ilgili referanslar İngiltere ve İskoçya'da bulunmakta ve tarihleri 1130'lara dayanmaktadır. Londra şehri, 1200'lü yıllarda denetlenmiştir. Şehirlerin yönetiminden sorumlu kişilerin faaliyetleri denetlenirdi. Denetim, şehir yöneticilerinin ve halkın önünde yapılırdı. Bu zamanda denetim olarak adlandırılan işlem hazinedarca şehrin hesaplarının okunması ve denetçinin bunları dinlemesi* eylemiydi (Sullivan, ve diğerleri., 1984, s.10). Floransa, Venedik ve Ceneviz gibi İtalyan şehir devletlerinde denetçiler seferden dönen kaptanların işlemlerini kontrol ederlerdi. Bu dönemdeki kontroller hile tespiti amacıyla yapılırdı. (Lee ve Ali, 2008, s.2)

On altıncı yüzyılı takip eden iki yüzyıl boyunca yaşanan ekonomik gelişmeler yeni muhasebe kavramlarını ortaya çıkarmıştır. Yeni muhasebe kavramları ve teknikleri denetimi işitsel süreç olmaktan çıkarıp yazılı kayıtların incelendiği ve destekleyici kanıtların test edildiği bir süreç haline getirmiştir. On yedinci yüzyılın sonunda İskoçya'da çıkan bir kanun bazı görevlilerin şehirlerin denetleyicisi olamayacaklarını ilan ederek denetçinin bağımsızlığı kavramını ortaya çıkarmıştır (Sullivan, ve diğerleri., 1984, s.11). Sanayi devrimi, devlet tarafından kayıt altına alınan ilk İngiliz şirketlerinin oluşumu sonucunu doğurmuştur. Daha sonra bu uygulama, yöneticilerin finansal tablo hazırlayarak bunları ortakların denetimine açmasını zorunlu kılan yasaların çıkmasına yol açmıştır (Taylor ve Glezen, 1994, s.17). Bu dönemde orta sınıfın yükselmesi büyük yatırımları finanse edebilecek fonların oluşmasına yol açmıştır. (Lee ve Ali, 2008, 3) Bu durum bu yatırımları finanse edenler yatırımlarının finansal durumuna ilişkin doğru ve güvenilir bilgi talep etmelerine yol açmıştır.

Denetimle ilgili ilk yasal düzenlemeler 1844 tarihli İngiliz Çok Ortaklı Şirketler Yasası'nda (British Joint Stock Companies Act of 1844) görülmektedir. Bu yasa bir veya daha fazla ortağın işletme yöneticilerinin hazırladığı bilânçoyu incelemesini zorunlu kılmıştır. Ortaklara işletme defterlerini ve kayıtlarını inceleme ve memurları, yöneticileri ve diğer çalışanları sorgulama yetkisi verilmiştir (Ricchuite, 1982, s.15).

Bütün bu gelişmelere karşın on dokuzuncu yüzyılın ortalarına kadar – tren yollarının inşa edildiği, sigorta şirketlerinin ve bankaların geliştiği dönem – ekonomide denetimin etkisi çok olmamıştır. Fakat bu tarihten itibaren denetçi iş dünyasının önemli bir parçası haline gelmiştir (Sullivan, ve diğerleri., 1984, s.11). Bu tarihe kadar genellikle tek sahipli bir yapıda olan işletmeler özellikle sermaye ve kredi konularında kısıtlı imkânlara sahipti. On dokuzuncu yüzyıldaki ekonomik değişim büyük yatırımların yapılmasını zorunlu kılmış fakat bu yatırımlar tek bir kişi veya küçük bir grup tarafından fonlanamayacak büyüklükte olduğu için çok ortaklı işletme yapıları ortaya çıkmıştır. Ekonomik hayattaki bu değişme ve gelişme ile beraber denetim olgusu

* İngilizce'de denetim için kullanılan audit kelimesi Latince kökenli olup kelimenin sözlük anlamı dinlemedir.

da paralel bir gelişim göstermiştir. Bu ekonomik gelişmede denetimin etkisinin ne olduğu ise düşünülmesi gereken bir husustur.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarında ve yirminci yüzyılın baslarında İngiltere modeliyle şekillenen Amerikan denetim uygulamaları çağdaş denetimin temellerini atmıştır. Amerika'da 1900 yılındaki Şirketler Yasası (Companies Act, 1900) işletmelere bağımsız denetçi belirlemesini zorunlu kılmıştır (de Paula ve Attwood, 1976, s.2). İlk baslarda bütün işlemlerin incelendiği denetim faaliyeti daha sonra maliyet kısıtları nedeniyle örnekleme ve test esaslı denetim tekniklerinin kullanılması yönünde evrim geçirmiştir (Taylor ve Glezen, 1994, s.18). Muhasebe tarihi ile ilgili literatürde İngiltere'de 1895 yılında örnekleme yoluyla denetime başvurulduğuna ilişkin bilgiler bulunmaktadır (Güredin, 1999, s.7). Bu dönemde de denetçilerin rolü yine hile tespiti ve bilançolarda işletmelerin likiditelerinin uygun gösterimi ile sınırlı kalmıştır. (Lee ve Ali, 2008, s.3)

Yirminci yüzyılın ilk otuz yılında meydana gelen değişikliklerin basında işletmelerin finansal durumları ile ilgilenen çıkar gruplarının ortaya çıkması gelmektedir (Güredin, 1999, s.8). Daha önce bireysel hareket eden çıkar grupları bu dönemde bir anlamda kurumsal bir yapıya kavuşmaya başlamışlardır. Amerika'da 1929 ekonomik krizi yatırımcıların korunması yönünde önemli adımların atılmasına neden olmuştur. Bu gelişme denetimin amacında ve denetimin ekonomik rolünde önemli değişimlere yol açmıştır. Bu gelişme süreci Avrupa kıtasında İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ivme kazanabilmiştir. Bu dönemde denetim fonksiyonu finansal tabloların kredibilitelerinin sağlanması rolünü üstlenmiştir. Ayrıca işlemlerin miktarındaki artış denetçileri örnekleme ve önemlilik kavramlarını kullanmalarını zorunlu kılmıştır. (Lee ve Ali, 2008, s.4)

1960'lı yıllardan sonra denetimin amaçlarında fazla değişiklikler olmasa da denetçiler işlemleri test etme yaklaşımı yerine sistem yaklaşımına yönelmeye başlamışlardır. Bu yöneliş iç kontrol sisteminin denetim süreci içindeki öneminin ve rolünün artmasına neden olmuştur. Günümüzde ise gelişen ekonomi ve ekonomik araçlar risk kavramının denetim süreci içinde öne çıkmasına yol açmış ve işletme riski denetimin temel unsuru olmuştur. Denetim tarihinin bu kısa hikâyesi esasında raporlanan bilginin güvenilirliğini sağlamaya yönelik çabaları göstermektedir.

3. GÜVENİLİR BİLGİ VE DENETİM

Finansal piyasaların temel fonksiyonunu, ülkedeki tasarrufların doğrudan veya dolaylı olarak yatırımların finansmanına yönlendirilmesine aracılık ederek ekonomik kalkınmaya katkıda bulunmaktır (Özbay, 2004, s.4). Piyasa aktörlerinin bilgi ihtiyaçlarının karşılanması finansal piyasaların temel fonksiyonunu gerçekleştirmesi için gereklidir. Piyasa aktörleri elde ettikleri bilgilerle hangi yatırımları yapacaklarına ve bu yatırımların büyüklüğüne karar verirler. Yatırımcılar bilgiyi iki şekilde kullanmaktadır. Birincisi yatırımcılar yatırım alternatiflerini belirlemek için bilgiyi kullanmaktadır. İkinci olarak ise yatırımcı yaptığı yatırımın yöneticiler tarafından nasıl değerlendirildiğini görmek için bilgiye ihtiyaç duymaktadır (Healy ve Williston, 2005). Ancak yanlış bilgi olasılığı yatırımcıların yanlış kararlar almasına neden olarak bilgi riski yaratmaktadır.

Bilginin herkes tarafından ulaşılabilir ve doğru olması ekonomik sistemin etkin isleyişi bakımından gereklidir. Karar alıcıların bilgi riskinin azalması ancak ekonomik sistemde dolaşan bilginin güvenilirliğinin sağlanması ile mümkün olacaktır. Bilgi riskinin azalması ise ekonomik etkinliği artıracaktır. Piyasalarda yatırımcılar ve borç verenler bilgi riski nedeni ile ek bir getiri talep etmekte ve işletmeler de bu getiriyi ödemektedir. Bilgi riskinin azaltılması işletmelerin ödeyeceği risk primini azaltacak ve bunun sonucunda denetlenmiş finansal tablo sunan

işletmenin sermaye maliyetini düşürecektir. Ayrıca yatırımın doğru ve güvenilir bilgiye dayanılarak gerçekleştirilmesi ekonomideki kıt kaynakların daha iyi dağılmasına katkıda bulunacaktır (Sullivan, ve diğerleri, 1984, s.12). Eğer ekonomideki aktörler aldıkları bilgiye güvenmezlerse borç vermek için daha yüksek faiz ve yatırım yapmak için daha yüksek getiri talep ederler. Yüksek faiz ve getiri o ülkedeki işletmelerin sermaye maliyetlerini arttıracaktır. Elbette böyle bir durum o ülkenin uluslararası rekabet gücünü de önemli ölçüde olumsuz etkileyecektir (Elliot, 1998).

Sermaye piyasalarında bilgi hisse senetleri basta olmak üzere menkul değerlerin fiyatlarının belirlenmesinde kullanılmaktadır. İşletme hakkında piyasaya ulasan bilgiler, bilginin içeriğine göre hisse senedi fiyatına etki etmektedir. Hisse senedi piyasalarında etkin pazar hipotezi üzerine yapılan çalışmalar denetlenmiş finansal tablo bilgilerinin menkul kıymet fiyatlarına çok az etkisi olduğunu, çünkü işletme ile ilgili bilgilerin finansal tablolar açıklanana kadar fiyatlara yansıdığını ileri sürmektedir (Healy ve Williston, 2005). Bununla birlikte denetlenmiş finansal tabloların, denetlenmiş olmaları dolayısıyla, "yeni" bir bilgi sunduğu konusunda da yaygın bir görüş vardır (Sullivan, ve diğerleri, 1984, s.12). Bu görüşe göre her ne kadar işletme ile ilgili bilgiler işletmenin menkul değerlerinin fiyatlarına yansımışsa da, bu bilgilerin denetim yoluyla güvenilirliklerinin sağlanması, bu bilgilere "yeni" bir değer katmaktadır. Denetimin yeni bir bilgi sunmasının yanında diğer bir işlevi ise caydırıcılıktır. Denetim finansal tablolar açıklanıncaya kadar piyasaya sunulan bilgilerin doğruluğu yönünde caydırıcı olmaktadır. Böylece, denetlenmiş finansal tablo bilgilerinin açıklanmasına kadar piyasaya sunulan bilgilerin güvenilirliği bir ölçüde sağlanmaktadır.

Mikroekonomi teorisi bireylerin bir işlem yapmaları gerektiğinde işlemlerle ilgili bütün bilgiyi bildiklerini varsaymaktadır (Aras ve Müslümov, 2004, ss.56-57). Ancak finansal pazarlara katılanların bilgi düzeylerinin farklı olması yanlış kararların alınması sonucunu doğuracaktır. Bu durum denetime olan talebi açıklayan aracılık teorisi (agency theory) ile ortaya konmuştur. Aracılık ilişkisi esasında çağdaş yönetim felsefesinin bir sonucu olarak işletme ortağı olmayan profesyonel yöneticilerin ortaya çıkması ile oluşmuştur. İşletme ortağı olmayan profesyonel yöneticilerin işletme hakkında işletmenin ortaklarına oranla daha fazla bilgiye ulaşması ortaklar aleyhine bir durum yaratmaktadır. Yöneticilerin bu durumda ortaklar aleyhine asimetrik bilgiye sahip oldukları kabul edilmektedir.

Amerika'da Berle ve Means'ın 1932 yılındaki "Modern Şirket ve Özel Mülkiyet" (The Modern Corporation and Private Property) adlı çalışması muhasebe açısından milat sayılabilecek önemdedir. Berle ve Means bu çalışmalarında sahipliğin risk alma fonksiyonu ile yönetimin kontrolü fonksiyonunun birbirinden ayrıldığını belirtmişlerdir. Berle ve Means bu ayrılığın yöneticilerin, kendi çıkarlarını arttırıcı, sahibin aleyhine eylemlere girişmesine neden olduğunu ileri sürmüşlerdir. Berle ve Means bütün bu bulgular ışığında sahiplerin çıkarlarının korunması için yeni iletişim kanallarının kurulması gerektiğini belirtmişlerdir. ABD'de 1929 bunalımının yarattığı problemlere çare arayan kanun yapıcılar Berle ve Means'ın görüşlerini bir cevap olarak kabul etmiş ve bu görüşler 1933 ve 1934 Menkul Kıymetler Yasalarının (Securities Act of 1933 and 1934) temelini oluşturmuştur. (Bricker ve Chandar, 1998, ss.487-488). 1933 menkul kıymet yasası eğer bir yatırımcı hatalı finansal tablolar sonucu zarara uğramışsa denetçilere yeterli denetim yaptığını ve yatırımcının zararının başka sebeplerden kaynaklandığını ispat zorunluluğu getirmiştir (Önder, 2001, s.85).

3.1. Bağımsız Denetim Talebi

Denetim fonksiyonu ülkemizde arz edilen bir hizmet gibi algılansa da esasında denetim talep ile oluşmuş bir hizmettir. Talep edilmesinin arkasındaki nedenler, olgular ve faktörler denetim literatüründe önemli bir yer kaplamaktadır. Denetim ekonomik birimin muhasebe sürecinin dışında yer almaktaysa da üçüncü kişilere sunulan finansal tabloların doğruluğu ve güvenilirliği konusunda dışarıdan bağımsız bir görüş oluşturup, bu görüşü ilgili tarafların bilgisine sunarak ekonomik birimin muhasebe sürecinin tamamlayıcısı rolünü yerine getirmektedir.

Denetim mesleği yayımlanan finansal tablolardaki bilgilerin gerçeğe uygunluğunu ve bu bilgilere toplumun güven duymasını sağlama sorumluluğunu taşımaktadır. Denetim mesleği, finansal raporlamaya olan güveni arttırarak ve hesap verebilirliği güçlendirerek kamu çıkarına hizmet etmede önemli bir rol üstlenmekte ve çok önemli bir ekonomik amaca hizmet etmektedir (ICAEW, 2005, s.5).

Sağlıklı bir ekonomi, fonların etkin bir şekilde yatırımcılardan fon ihtiyacı olan işletmelere transferi ile mümkündür. Fon transferinin yönünü ve büyüklüğünü şekillendiren temel faktörlerden biri de yatırımcıların sahip olduğu veya ulaşabildiği bilgidir. Bu bilgilerin güvenilirliğinden kuşku duyulması ekonomik sistemin isleyişini önemli ölçüde etkileyebilecektir. Finansal bilgilerin güvenilirliğinin sağlanamadığı veya düşük olduğu piyasalarda işlem yapmak zorlaşmaktadır. Bu piyasalarda fon sahipleri ve fon talep edenler güvensizlik nedeniyle bir araya gelememektedir. Bu durum da bir taraftan fonların atıl kalmasına diğer taraftan ihtiyaç duyulan kaynakların temin edilememesine neden olmaktadır (Başpınar, 2005, ss.37-38). Bilgiye güvenilirlik unsuru katan denetim fonksiyonun eksikliği veya etkin olmaması sermaye piyasalarında maliyetleri arttırmaktadır. Artan sermaye maliyetleri ise işletmeleri ve reel ekonomiyi olumsuz etkilemektedir.

Denetimin ekonomik rolünü açıklamak için çeşitli teoriler geliştirilmiştir. Geliştirilen teoriler ilgili dönemin ekonomik özelliklerini temel alarak finansal raporlama ve denetim ilişkisini açıklamaktadır. Bu teorilerin başlıcaları "sigorta hipotezi", "bilgi hipotezi" ve "aracılık teorisi"dir. Bu teorilerden güncel olanı aracılık teorisidir. Aracılık teorisi yönetimin ve ortakların çıkarlarının farklılaşmasından kaynaklanan çatışmayı açıklamaktadır (Auci ve D'Agusto, 2004, ss.3-4). Aracılık teorisi firmaların, yöneticilerin ve yatırımcıların çıkar çatışmasını kontrol etme çabalarının bir sonucu olarak denetimi talep ettiklerini iddia etmektedir. Ayrıca, dış denetim kararını kim verirse versin, seçimin çeşitli gruplara kaynak dağılımı üzerinde dış denetimin etkisi çerçevesinde şekillendiği belirtilmektedir (Chow, 1982, s.273).

3.1.1. Aracılık Teorisi

Aracılık teorisi Jensen ve Meckling'in 1976 yılında yaptığı çalışmaya dayandırılsa da, Alchian ve Demsetz'in 1972 tarihli çalışması ilk olarak aracılık teorisinin genel hatlarını belirlemiştir (Arnold ve de Lange, 2004, s.753). Finansal piyasalarda işlemlerde doğru karar vermek durumunda olan tarafların kararlarına neden olan konulara (finansal bilgilere) ait, bilmek zorunda oldukları tüm bilgilere sahip olmamaları ve bunun sonucunda geliştirdikleri davranışlar aracılık teorisinin konusunu oluşturmaktadır.

Aracılık ilişkisinde özellikle yöneticilerin, ortaklara ve yatırımcılara göre daha fazla bilgiye ulaşma ve bu bilgiyi değiştirme imkanına sahip olması asimetrik bilgiyi ortaya çıkarmaktadır. Aracılık ilişkisi işletmenin ortakları ile yöneticileri arasında düzenlenen bir sözleşme olarak tanımlanmaktadır. Sözleşmenin taraflarının aynı bilgilere sahip olmaması, bir başka ifade ile yöneticilerin gerekli raporlamayı doğru veya zamanında yapmamaları ters seçim ve ahlaki tehlike

gibi problemleri doğurmaktadır. Bu problemler ise finansal piyasaların işleyişine önemli derecede etki etmektedir. (Özbay, 2004, s.4).

Ortakların işletme yönetiminde olmamaları ve ortakların çıkarına uygun kararları vermesi için tutulan yöneticilerin bazı durumlarda çıkarlarının ortakların çıkarı ile çelişmesi aracılık problemlerini ortaya çıkarmaktadır. (Arnold ve de Lange, 2004, s.753). İşletme ortakları, yöneticilerin bazı durumlarda kendi çıkarlarına ancak ortakların aleyhine, ortakların refahını azaltıcı yönde karar alması riski ile karşı karşıyadırlar. İşletme yöneticilerinin, ortakların ve kreditörlerin kendi çıkarlarını önceleme mücadelesi aracılık problemlerinin doğmasına neden olmaktadır (Turaboğlu, 2004, s.110).

Aracılık teorisi, yöneticilerin kendi çıkarlarını korumaya ve çoğaltmaya çalıştığını, bunun da yöneticiler ve ortaklar arasında çıkar çatışması yarattığını kabul etmektedir. Bu grupların aralarındaki çatışmaların azaltılması için katlandığı maliyetler aracılık maliyetlerini oluşturmaktadır. Aracılık maliyeti sahiplerin işletme hakkında daha fazla bilgiye sahip ve bu bilgileri kendi çıkarına kullanma eğilimindeki yöneticileri kontrol etme ve denetleme çabalarından kaynaklanmaktadır (Çürük, 2004, s.152).

3.1.2. Bilgi Hipotezi

Bilgi hipotezi, bağımsız denetim sürecinin ve raporunun yatırımcının karar verme sürecinde kullandığı finansal tablo bilgilerinin kalitesini arttırdığını varsaymaktadır. Yatırımcılar karar alma süreçlerinde kullanmak için işletmelerden nakit akımları, varlık ve borç durumu bilgilerini talep ederler. Bilgi hipotezi bu bilginin özellikleri ve kullanımı huşunda bağımsız denetime önemli bir rol vermektedir. Yatırımcıların bir işletmeyle ilgili yaptıkları risk ve getiri analizinde denetimden geçmiş ve dolayısıyla güvenilirliği artmış finansal bilgileri kullanmaları analizlerin doğruluğunu arttıracaktır. Yatırımcılar finansal bilgilerin güvenilirliğini arttırdıkları için bağımsız denetim sonuçlarına değer verirler. Bağımsız denetim, yatırımcıların karar alma sürecinde kullandığı finansal bilgilerde hata ve çarpıtmadan kaynaklanan yanlışlık olasılığını düşürdüğü için bilgilendirici bir işlev üstlenmektedir (Soltani, 2007, s.51).

3.1.3. Sigorta Hipotezi

Sigorta hipotezinde denetçilerin uygun olmayan denetim görüşleri nedeniyle zarar görenlerin denetçileri oluşan zararlardan sorumlu tutacakları varsayımına dayanmaktadır. Bu hipotez yatırımcıların zararlarının bir bölümünü veya tamamını denetçilerden dava yoluyla karşılaşacağını iddia etmektedir. (Hillison ve Pacini, 2004, s.68). Sigorta hipotezi ayrıca denetçileri etkileyen olumsuz durumların müşteri işletme finansal araçlarının fiyatlarını da olumsuz etkileyeceğini varsaymaktadır. (Hillison ve Pacini, 2004, s.69).

Sigorta hipotezini konu alan çalışmalar denetimlerde sigorta işlevinin varlığına işaret etmiştir. Bir yatırımcının denetlenmiş finansal tabloları dikkate alarak ilgili işletmenin hisse senetlerini alması ve finansal tablolarda daha sonradan bir denetim başarısızlığı nedeniyle yanlışlıklar ortaya çıkması yatırımcının zarara uğramasına neden olacaktır. Bu zarar nedeniyle yatırımcı denetçi aleyhine yasal yollara başvurabilecektir. Özellikle ABD'de olmak üzere denetçiler aleyhine çok sayıda dava açılmaktadır. Ancak bu durum sigorta hipotezinin ampirik olarak test edilmesine yeterli imkanı vermemektedir (Menon ve Williams, 1994, s.327). Yapılan bazı çalışmalarda bir denetim firmasını ilgilendiren olumsuz olayların o denetim firmasının menkul değerlerinin fiyatlarını yansıdığına ilişkin iddialar vardır. 1990 yılında İngiltere'de yapılan bir araştırma İngiliz Ticaret Bakanlığı'nın (British Department of Trade) denetçilere yönelik eleştirilerine maruz kalan

denetim firmalarının İngiliz borsalarında işlem gören menkul değerlerinin olumsuz etkilendiğini göstermiştir (Hillison ve Pacini, 2004, s.65).

Sigorta hipotezi ile ilgili çalışmalar incelendiğinde bu hipotezin daha çok ABD ve İngiltere gibi ülkeler için geçerli olabilecek bir hipotez olduğunu iddia etmek çok da yanlış olmayacaktır. Özellikle ülkemizde bu hipotezin varsayımlarının geçerli olmadığını söylemek mümkündür. Ülkemizde bugüne kadar yanlış denetimlerden dolayı denetim firmalarının yatırımcıların zararını karşıladığı bir örnek yoktur. Fakat bu yönde düzenlemelerin yapılması yatırımcıların korunması açısından önem arz etmektedir.

3.2. Ekonomik Etkiler

Ülkemizde denetim fonksiyonun önemi ve etkisizliği iki binli yılların başında yaşanan bankacılık skandallarında kendini açık bir şekilde belli etmiştir. Bankaların ekonomik sistem içinde fon arz edenler ve kullananlar arasındaki ilişkiyi düzenleme rolleri dikkate alındığında bankacılık sisteminde yaşanan krizin etkilerinin ne kadar önemli olduğu kabul edilecektir. Elbette ki bu bankacılık krizinin nedeni denetim fonksiyonun eksikliği veya düzgün işlememesi değildir. Ancak denetim fonksiyonunun sistemdeki olası problemlerin tespit edilmesinde ve raporlanmasında yetersiz kaldığı da açıktır.

2001 yılındaki bankacılık krizlerinin ülkemize maliyetinin 40 milyar dolar arasında olduğu değerlendirilmektedir. (Gençler, 2005, s.364) ABD'de gerçekleşen Enron ve Worldcom skandallarının maliyeti ise sırasıyla 67 ve 161 milyar dolar olarak hesaplanmıştır (Harris, 2014). Bu etkilerin doğrudan etkiler olduğu ve piyasalarda oluşan güvensizlik ve artan sermaye maliyetlerinin etkisinin de olduğu unutulmamalıdır.

Denetim, mikro boyutta işletmelerin finansal tablolarının ve dolayısıyla finansal bilginin kalitesini arttırarak işletmelere ve işletmeyle ilgili gruplara önemli katkılarda bulunmaktadır. Ancak denetimin etkisi mikro boyutuyla sınırlı değildir ve makro ölçekte ekonomiye de önemli etkileri bulunmaktadır. Bağımsız denetimin makro boyutta olan etkisinin finansal olarak tespit edilmesi çok zordur ve bu yönde yapılmış çalışmalar yok denecek kadar azdır. Denetimin makroekonomik etkilerini üç başlıkta toplamamız mümkündür. Bunlardan ilki finansal piyasaların etkinliğine katkıdır. İkincisi sermaye ve kredi maliyetlerinin azalmasını sağlamak, üçüncüsü ise suiistimallerin azaltılmasıdır.

3.2.1. Finansal Piyasaların Etkinliği

Finansal piyasaların doğru ve güvenilir finansal bilgi olmadan etkin işlemesi beklenemez. Finansal piyasaların etkinliğinin sağlanmasında kullanılan araçlar içerisinde güçlü bir denetim fonksiyonu öne çıkmaktadır. Güçlü ve sağlıklı ekonomileri olan ülkelerde aynı zamanda güçlü denetim fonksiyonunun da bulunması finansal piyasaların etkinliğinin sağlanmasında denetimin rolüne iyi bir örnektir.

Finansal piyasaların etkinliğinde denetimin etkisinden söz edebilmek için iyi muhasebe uygulamalarının olması gerektiği de unutulmamalıdır. Yapılan bir çalışmada yüksek kaliteli denetimin ancak yüksek kaliteli muhasebe uygulamaları ile gerçekleştiği, dolayısıyla iyi muhasebe ve denetim uygulamalarının beraber ele alınması gerektiği vurgulamıştır (Francis, ve diğerleri, 2003, s.18). Bu çalışmada tek başına denetimin ve muhasebenin ekonomik gelişime önemli katkı sağlayamadığı, bu etkinin sağlanması için yatırımcıların korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin gerekliliği de belirtilmiştir (Francis, ve diğerleri, 2003, s.18). Ancak, daha kaliteli muhasebe ve denetim uygulamaları olan ülkelerin aynı zamanda daha gelişmiş finansal piyasalara sahip olduğu belirtilmiştir. (Francis, ve diğerleri., 2003, s.26)

Finansal piyasaların gelişmesi ve etkinliğinin sağlanması açısından bağımsız denetim önemli bir araç olsa da tek başına yeterli değildir. Özellikle yatırımcının korunmasına yönelik yasal düzenlemelerin kaliteli bir bağımsız denetimle beraber olması etkin bir finansal piyasa için şarttır.

3.2.2. Sermaye ve Kredi Maliyetlerinin Azalması

Denetim literatüründe kaliteli denetim ile sermaye maliyetleri arasında ilişkiye yönelik pek çok araştırma yapılmıştır. Bu çalışmalarda kaliteli denetimin sermaye maliyetlerini azalttığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır. (Karjalainen, 2011, s.92). Kaliteli finansal bilgi sağlayan işletmeler bilgi riskinin azalmasına paralel olarak daha düşük maliyetle finansman sağlamaktadır. Bu işletmelerin finansman maliyetlerini azaltan diğer unsurlar ise daha çok finansman pazarına girme olanağına kavuşmaları ve bu işletmelere olan yatırımcı ve kreditör talebinin artması da gösterilebilir.

Denetimin işletmelerin finansman maliyetleri üzerine yapılan bir çalışmada yeni halka açılmış işletmelerin büyük denetim firmaları tarafından denetlendiğinde borçlanma maliyetlerinin daha düşük olduğuna yönelik kanıtlar bulunmuştur (Pittman ve Fortin, 2004, s.134). Denetim raporlarının borçlanma maliyetlerine etkisine yönelik yapılan bir başka çalışmada ise denetim görüşündeki unsurların borçlanma maliyetlerini farklılaştırdığına ve olumsuz unsurların borçlanma maliyetlerini arttırdığına yönelik bulgulara ulaşılmıştır (Chen, ve diğerleri, 2016, s.141). İşletmeler açısından borçlanma maliyetlerinin düşük olması kadar önemli bir başka unsur da işletmelerin finansman kaynaklarına erişimidir. Kaliteli denetimin işletmelerin dış piyasalara açılmasında ve finansman bulmasında etkili olup olmadığını araştıran bir çalışmada ise dört büyükler olarak adlandırılan denetim firmaları tarafından denetlenen işletmelerin yurtdışı fonları çekmede daha başarılı olduğuna yönelik kanıtlara ulaşılmıştır (Chou, ve diğerleri, 2014, s.17)

Günümüzün rekabetçi iş dünyasında işletmelerin düşük finansman maliyetleri onları rakiplerine göre daha avantajlı bir konuma sokacaktır. Diğer taraftan makro açıdan bakıldığında daha kaliteli finansal bilgi üreten ülkelerin rekabet avantajı sağladığı da bir başka gerçektir.

3.2.3. Suiistimalleri Azaltma

Sistematik yolsuzluklar (suiistimaller) bir ülkedeki ekonomik gelişimin önündeki önemli engellerden biridir. Suiistimaller yatırım ortamını bozarak, ekonomik kurumların işlevini yıkarak ve yatırımcı güvenini yok ederek ekonomik gelişime engel olurlar. Rüşvet vermek, hile, varlıkları kötüye kullanma gibi geniş bir çerçevede tanımlanabilecek suiistimalleri önlemede bağımsız denetimin önleyici bir rol üstlendiğini görmekteyiz.

İmar Bankası, banka ortakları tarafından yapılan operasyonel ve organize suiistimale bir örnektir. Bu skandalın maliyeti yaklaşık 7,2 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir (Hayali ve diğerleri, 2012, s.121). Banka yönetimi muhasebe hesaplarını istediği gibi manipüle edebilmek için kayıt işlemlerini merkezîleştirmiştir. Muhasebe kayıt sisteminin merkezîleştirilmesinin bir parçası olarak şubelerdeki gerçek verileri yansıtan tüm kayıtların genel müdürlükteki ana belleğe transfer edilmesi sağlanmış ve genel müdürlükte sadece birkaç kişinin kullanım yetkisi olan bir program sayesinde istenilen tarih, tutar, skont ve şube için ters kayıtlar verilerek mevduat hesabı azaltılmıştır. Genel müdürlükten şubelere gönderilen muavin defterlerde kurmaca kayıtlar için "hesap kapama", "ödeme" gibi genel açıklamalar yapılmış veya hiçbir açıklama yapılmamıştır (BDDK, 2003, s.83).

Bağımsız denetim ile suiistimallerin tamamının önlenmesini beklemek gerçekçi değildir. Teoride denetimin suiistimallere karşı iki önemli rolü vardır; engelleme ve tespit etme. Bu roller birbiri ile ilişkilidir. Şöyle ki denetçilerim hileleri tespit etmesi hileleri engellemede önemli bir işlev

görecektir. Ayrıca denetçilerin hileleri engellemede başarılı olmaları tespit edilecek hile miktarını azaltacaktır (Jeppesen, 2018, s.3).

4. SONUÇ

Denetim olgusu ekonomik tarihin başından itibaren ekonomik hayatın bir parçası olmuştur. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıllarda yaşadığı değişimler ile modern anlamda bildiğimiz bağımsız denetim kavramı oluşmuştur. Bağımsız denetimin her ne kadar işletmeleri ve yatırımcıları ilgilendiren mikro bir boyutu olsa da geniş bir şekilde bakıldığında bağımsız denetim önemli makroekonomik sonuçlar doğurmaktadır. Enron skandalı, sadece Enron şirketini ilgilendiren sonuçlar doğurmamıştır. Enron'un 80 milyar dolarlık piyasa değeri yok olurken beraberinde çalışanları, müşterileri, tedarikçileri, kreditörler, yatırımcılar ve finansal piyasalar bu skandaldan olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

Denetimin makroekonomik etkilerini finansal piyasaların etkinliği, sermaye ve kredi maliyetleri ve suiistimaller başlıklarında değerlendirmek mümkündür. Kaliteli bir bağımsız denetim etkin bir finansal piyasa sağlanmasına önemli katkıları bulunmaktadır. Bağımsız denetimden geçmiş finansal bilgilerin kredi ve sermaye maliyetlerinin azalttığına yönelik literatürde önemli bulgular vardır.

Günümüzün ekonomik anlamda gelişmiş ülkeleri incelendiğinde muhasebe ve denetim mesleğinin önemli bir yer kapladığı görülmektedir. Bu ülkelerde kamuoyunun denetimden önemli beklentileri vardır. Bu bağlamda ABD'de Enron olayında ekonomik aktörler sadece iflasın ekonomik maliyetleriyle ilgilenmemiş, bu iflas nedeniyle denetim mesleğinde yaşanan itibar kaybının nasıl giderileceği hususunda da çalışmışlardır. Kaliteli bir bağımsız denetim fonksiyonun ekonomik kalkınmaya önemli etkileri olacağı açıktır, ancak bu etkinin sağlanabilmesi yatırımcının korunmasına yönelik uygun düzenlemelerin yapılması ile sağlanabilecektir.

KAYNAKÇA

Aras, G., ve Müslümov, A., (2004). Kredi piyasalarında asimetrik bilgi ve bankacılık sistemi üzerindeki etkileri. *İşletme İktisat Finans Dergisi*, 19(222), 55-65.

Arnold, B., ve Lange, P. (2004). Enron: an examination of agency problems. *Critical Perspectives on Accounting*, 15(6-7), 751-765.

Auci, S., D'Agosto, E., (2004). Corporate governance and firm performance: a comparative analysison auditing matters, www.cbs.dk/content/ download/32819/460541/file/Auci_D'Agosto_saxe/saxe_1998/elliott _98.htm, Erişim: 12.07.2006.

Başpınar, A. (2005). Türkiye'de ve dünyada denetim standartlarının oluşumuna genel bir bakış. *Maliye Dergisi,* 148, Ocak-Nisan, 37-38.

BDDK, (2003). Türk bankacılık sektörünün güçlendirilmesine yönelik çabalar ve imar bankası olayı. *BDDK ve TMSF Sunum Dosyası*

Bricker, R., ve Chandar, N., (1998). On applying agency theory in historical accounting research. *Business and Economic History*, 27(2), 486–499.

Cashin, J.A. (1971). *Handbook for auditors*, McGraw-Hill Book Co.

Chen, P.F., He, S., Ma, Z., ve Stice, D., (2016). The information role of audit opinions in debt contracting. *Journal of Accounting and Economics*, 61(1), 121-144.

Chou, J., Zaiats, N., ve Zhang, B. (2014) Does auditor choice matter to foreign investors? Evidence from foreign mutual funds worldwide. *Journal of Banking &Finance,* 46(C), 1-20.

Chow, C. W., (1982). The demand for external auditing: size, debt and ownership influences. *The Accounting Review*, 57(2), 272-291.

Çürük, T., (2004). Bağımsız dış denetimin muhasebe şeffaflığına etkisi üzerine uygulamalı bir araştırma: Türkiye Örneği. *ODTÜ Gelişme Dergisi*, 31, 149-165.

de Paula, F. C., ve Attwood, F. A., (1976). *Auditing principles and practice*, Pitman Publishing

Elliott, R. K., (1998) Accounting in the 21st century. *The saxe lectures in accounting,* http://newman.baruch.cuny.edu/digital/saxe/saxe_1998/elliott_98.htm,Erişim:12.07.2006.

Francis, J.R., Khurana, I.K., ve Pereira, R., (2003). The role of accounting and auditing in corporate governance and the development of financial markets around the world. *Asia-Pacific Journal of Accounting & Economics*, 10(1), 1-30.

Gençler, A., (2005). Ekonomik krizinin bankacılık sektöründeki istihdama etkisi, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, 351-365.

Güredin, E. (1999). *Denetim*, Beta Yayınları

Harris, S.B. (2014). The importance of auditing and audit regulation to the capital markets. https://pcaobus.org/News/Speech/Pages/0320201 4 _American.aspx, Erişim:17.7.2018

Hayali, A., Sarili, S., ve Dinc, Y., (2012). Turkish experience in bank shareholders' fraud and bank failure: İmar Bank and İhlas Finans case. *The Macrotheme Review*, 1(1), 114-128

Healy, P.M., ve Williston, J.R. (2005). The challenges facing auditors and analysts in U.S. Capital markets. *Lecture series of Business Administration Harvard Business School Harvard University. Working Paper*. http://newman.baruch.cuny.edu/digital/saxe/saxe_2005/healy_05.htm

Hillison, W., ve Pacini, C., (2004). Auditor reputation and the insurance hypothesis: the information content of disclosures of financial distress of a major accounting firm. *Journal of Managerial Issues*, 16(1), 65-86.

ICAEW, (2005). Agency theory and the role of audit, www.icaew.co.uk/index. cfm?route=124230, Erişim:10.04.2006.

Jeppesen, K.K., (2018). The role of auditing in the fight against corruption, *The British Accounting Review.*

Karjalainen, J., (2011). Audit quality and cost of debt capital for private firms: evidence from finland. *International Journal of Auditing*, 15, 88-108.

Lee, T. H., ve Ali, A. M. (2008). The evolution of auditing: an analysis of the historical development. *Journal of Modern Accounting and Auditing,* 4(12), 1–8

Menon, K., ve Williams, D., (1994). The insurance hypothesis and market prices. *The Accounting Review*, 69(2), 327–342.

Önder, T., (2001). *Batan bankalar: Bağımsız Denetim ve Meslek Ahlakı*, Beta Yayınları

Özbay, E., (2004). Halka açık bankaların kamuyu aydınlatma yükümlülüğü. *Spk yeterlilik etüdü*

Pittman, J.A., ve Fortin, S. (2004). Auditor choice and the cost of debt capital for new public firms. *Journal of Accounting and Economics*, 37,113-136.

Ricchuite, D.N., (1982). *Auditing concepts and standards*, South-Western Publishing Co.

Soltani, B. (2007). *Auditing an ınternational approach*, Prentice Hall

Sullivan, J.D., Gnospelius, R.A., Defliese, P.L., Henry R. Ve Jaenicke, H.R., (1984). *Montgomery's auditing*, Tenth Edition, John Wiley&Sons

Taylor, D.H., ve Glezen, G. W., (1994). *Auditing integrated concepts and procedures,* Sixth Edition

Turaboğlu, T.T., (2004). Vekalet-temsil-problem ve maliyetler. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, 15(51), 109-124.